

LITTERATUR

Marcel Gauchet: *Disenchantment of the World: A political history of religion, (New French Thought), 228 sid. Princeton University Press, Princeton N.J. 1997.*

Gauchet senaste bok *Disenchantment of the World* fogar sig in i räckan av nutida franskt socialt intellektuellt tänkande och författarens ambitiösa mål är att utforma en global religionsteori. Hans drivande teser är att «Kristendomen är början till religionens slut» och att monoteismens uppkomst är själva förutsättningen för en sekulär världsordning.

Gauchets argumentation bygger på en evolutionidé där människan i det primitiva samhället lever i ljust av en «likhetstanke». Varje människa innehar sin roll i gemenskapen som ger varje människa en funktion och gemenskapen blir därvid meningsgivande. Att Eliades religionsfenomenologi har påverkat Gauchet tankvärld är uppenbart utifrån Gauchets utsaga: «Primitiv religion ger svar: Genom att urskilja det nutida från det ursprungliga som i sin tur legitimerar det nuvarande». Eliades påverkningar visar sig tydligt i första delen av boken som behandlar den förkristna historien.

Gauchet argumenterar för hur statsbildning och vidare utveckling inom staten ändrade denna «likhetstanke». Den hierarki som nödvändigtvis uppstod ändrade även människans funktion i samhället. Genom människans roll- och funktionsändring uppstod därvid den existentiella frågan. Världsordningen är inte längre självklar men måste bygga på en högre princip. Monoteismen blir en nödvändighet, men monoteismen i sig är första steget mot religionens död därför att världen förlorar det gudomliga och Gud blir ensam om att vara helig.

I denna utveckling mot monoteism och högre existensformer anser Gauchet att också det mänskliga medvetandet utvecklades mot högre former och han ser individualiseringen som ett högre stadium i denna människans utveckling. Vidare ser Gauchet individualisering som ytterligare en faktor som fjärrar människan från Gud och som medverkar till religionens död.

Runt denna huvudidé argumenterar Gauchet genom hela boken. Han har delat in sin bok i två delar. Den första delen handlar om hur det gudomliga har ändrats genom historien och i den andra delen tar författaren upp kristendomen som början till religionens död. Första delen är präglad av den spekulativa aspekten i teorier kring «primitiv» religion. Denna del är därför mer abstrakt än den andra delen och Gauchets plats i den vetenskapliga traditionen framträder tydligt. Som deltagare i den franska sociala intellektuella

debatten förnekar Gauchet sig inte och ibland är det svårt att hänga med i hans abstrakta argumentation.

Andra delen tar läsaren ned på ett mer konkret plan och det blir lättare att hänga med. I denna del går författaren mer systematiskt till väga och exemplifierar mer än i första delen. Det är först och främst kristendomen som exempel på den monoteistiska religionen som Gauchet har koncentrerat sig på även om han också nämner judendomen och islam i sammahanget.

Det intryck man har kvar som läsare är att Gauchet ibland är så abstrakt att det är svårt att hänga med. Av och till under läsningen fick jag också känslan av att «hur var det egentligen med kejsarens nya kläder?» För den läsare som tycker om intellektuellt hårklyveri och abstrakta teorier kommer boken vara spännande läsning. För den vanliga läsaren tror jag däremot att författarens sätt att skriva är för abstrakt för att kunde bjuda på den stora upplevelsen.

Anne Sofie Roald

Sven Ingebrand: *Swenske songer 1536. Vår första bevarade evangeliska psalmbok. (Uppsala Studies in Faiths and Ideologies 7). 216 sid. Uppsala 1997.*

Sveriges äldsta i sin helhet bevarade psalmbok med titeln *Swenske songer eller wisor nw på nytt prentade och under en annan skick än tilförenna visatte* utkom 1536 på det kungliga boktryckeriet utan uppgift om utgivare eller författare. En äldre generation psalmboksforskare — Beckman, Liedgren, Arvastson, Ek — ansåg, att psalmboken var ett verk av Olaus Petri. De stödde sin uppfattning på allmänintryck av tankar och ordval som enligt dem utmärkte Olaus Petri (OP).

I uppsatsen «Var Olaus Petri psalmdiktare?» (Vetenskapssocieteten i Lund årsbok 1971) underkände Johan Feuk med magistrala tonfall hela den tidigare forskningen. Enligt honom kan man inte visa, att OP utgivit psalmboken eller att han i någon nämnvärd grad medverkat vid texternas utformning. För honom är Luther huvudmannen genom att psalmboken till större delen består av hans psalmer i svensk översättning. Uppsatsen imponerade på 1969 års psalmbokskommitté så till den grad att av de 14 psalmer av OP man tagit med det står frågetecken efter författarsignaturen OP för 11. I en kommentar ifrågasätts hans författarskap beträffande de tre övriga. Kommitténs förfarande betecknade Sven-Åke Selander hovsamt som «anmärkningsvärt» i uppsatsen «Olavus Petri — psalmdiktare för den goda sakens skull?» (i *Olavus Petri — den mångsidige svenske reformatorn*. Skrifter

utgivna av Svenska Kyrkohistoriska Föreningen 49. Uppsala 1994). Selander gav författarfrågan ny belysning genom att sätta in psalmboken i dess — som han skriver — «funktionella sammanhang» dvs. dess samband med det övriga arbetet på att befästa reformationen. Eftersom OP stått för det arbetet är det, menar Selander, «utomordentligt svårt att tänka bort (hans) medverkan i arbetet med psalmerna». Han sammanfattar sin undersökning med orden: «Även om OP inte skrivit varje sång i häftet 1536 helt personligen, så har det som visats ovan ändå styrkt att OP tills vidare borde stå som «författare» till sångerna och visorna i häftet 1536 ...» (s. 163 f.).

Det är en i och för sig tilltalande tanke men psalmhäftets avsaknad av författarangivelse manar till försiktighet. Det har Ingebrand tagit *ad notam* i sin mycket metodiskt genomförda studie. I ett första avsnitt behandlar han psalmbokens inledning och inledningarna i ett antal tyska evangeliska psalmböcker. Huvuddelen av studien utgörs av en minutlös undersökning psalm för psalm. Ingebrand fastställer om det finns någon förlaga eller om psalmen är ett svenskt original, han klarlägger hur den svenska texten förhåller sig till en ev. förlaga och om den innehåller något för OP utmärkande och redogör avslutningsvis för hur den behandlats av senare psalmboksutgivare.

Det finns ingen i OPs samtid som tänker och skriver som han. Det tog den äldre generationen psalmforskare fasta på. Men det krävs en allsidigare och konkreta bevisning än den de nöjde sig med när det gäller att fastställa författarskapet. Det är en sådan bevisning Ingebrand kan ge tack vare sina unika kunskaper om OPs teologi och hela hans författarskap. De ger hans undersökning stadga och övertygande beviskraft.

Efter Ingebrands analys av psalmbokens inledning kan man alltså inte tveka om att OP skrivit den och att han är utgivaren. Analyserna av psalmerna är inte stereotypa utan genomförda med känsla för vad som i det enskilda fallet krävts ifråga om bevisning. Jag får här nöja mig med ett par belysande exempel.

Som en av de fullödigaste i samlingen betraktar Ingebrand psalmen «O Fader vår barmhärtig god» (nr 372 i vår nuv. psalmbok). Den äldre forskargenerationen var klar över att den är ett svenskt original och tvekade inte om OP som författare. Men först den svensk-amerikanske kyrkohistorikern Conrad Bergendoff kom med något av ett bevis genom sitt påpekande att psalmens innehåll finns i inledningen till OPs skrift «Om Guds ord». Ingebrand har tagit fasta på uppslaget och har vers för vers kunnat visa, att psalmen i tankar och formuleringar helt ansluter till «Om Guds Ord». Han har därutöver påvisat en nära överensstämmelse med en predikan i OPs postilla. Därmed är OPs författarskap fastslaget.

Men, kanske någon säger, Ingebrand har ju egentligen bara bekräftat en äldre forskargenerations åsikt. Nej, så får man inte se hans insats. Johan Feuk kunde sopa undan hela den äldre forskningen därför att den ytterst byggde på en allmän föreställning om OP som i alla avseenden huvudman för den reformatoriska rörelsen och dess skrifter. Men Ingebrands bevisföring kan inte sopas undan. Dess resultat är vetenskapligt säkerställda. I stället blir det Ingebrand som städar undan Feuks uppsats. Beträffande ovan nämnda psalm hävdar Feuk, att det tidigt funnits en tysk psalm med samma text som gått tillbaka på en medeltida kyriesång. Luther skulle ha bearbetat en sådan psalm och hans bearbetning ha översatts till svenska. Men det finns ingen sådan Lutherpsalm och heller ingen sådan kyriesång!

Enligt samma metod analyserar Ingebrand psalmen «O Jesu Krist som mandom tog» (nr 33). Dess grundmaterial finns i predikningar av OP och i hans handbok för gudstjänsten. Den är alltså skriven av OP. Men det anser inte Feuk. Enligt honom är psalmen skriven av Luther. Ingebrand visar att det inte finns någon sådan Lutherpsalm!

Man kan bara hoppas, att Feuks uppsats efter Ingebrands avslöjanden spelat ut sin roll inom psalmboksforskningen och att det i nästa upplaga av vår psalmbok inte finns några frågetecken efter författarangivelsen OP.

Det finns psalmer som saknar säkra OP-kännetecken. Ingebrand lämnar då frågan om författare öppen för att återkomma till den i sina avslutande sammanfattningar rörande källorna till psalmboken samt dess plats i gudstjänstordningen och i den svenska mässan. Han framhåller då, att de tyska psalmförlagorna hämtats från en och samma psalmbok, Joachim Slüters plattyska Rostockerpsalmbok 1531, inte någon av Luthers psalmböcker. Han framhåller vidare att författaren liksom OP behandlar sina förlagor med stor frihet, stryker verser, lägger till nya etc. Och han visar, att det i Slüters psalmbok finns en gudstjänstordning som blivit vägledande för OP i hans arbete på en svensk mässa. Allt detta pekar i samma riktning: mot OP. Men Ingebrand är försiktig. Det är omöjligt att avgöra om OP haft någon medarbetare, skriver han, men i de flesta fall är det klart att det är han. «Under alla omständigheter är det han som driver saken och som svarar för redigeringen.» Vi ser att Ingebrand rör sig inom den försiktighetsram som avsaknaden av författarangivelse anbefaller. Och det är synd för därmed begränsas möjligheterna att helt utnyttja psalmboken för en karaktäristik av OP.

Ingebrands studie är en djupundersökning, som genom den metod han använt och de resultat han vunnit förtjänar att bli en klassiker inom psalmboksforskningen. I den finns mycket att hämta inte bara för teo-

loger utan också för språkmän och litteraturvetare. Studien förstärker bilden av OP som en obändigt självständig och konsekvent personlighet, en ganska kärv natur har det sagts av många. Men Ingebrand kan också tillföra bilden av OP nya drag för i flera av de säkra OP-psalmerna finns också ljusare tonlägen och en lyrisk ton som senare ljuder i Tobie comedia.

Gunnar T. Westin

Miroslav Volf: *Trinität und Gemeinschaft: Eine ökumenische Ekklesiologie*. 307 sid. Mainz/Neukirchen-Vluyn: Grünewald/Neukirchener Verlag 1996. (After *Our Likeness: The Church as the Image of the Trinity [Sacra Doctrina 1]*, Grand Rapids: Eerdmans 1998).

Problemet med den kristna kyrkans ort och identitet tillhör de mest explosiva frågorna inom den — inte ens hundraåriga — ekumeniska rörelsen. Efter en mer än tusenårig historia av konflikt mellan konfessionerna ansätts den fredsskapande ekumeniken f.n. av storsamfundsledningarnas självupptagenhet, som verkar växa i takt med det ekonomiska världssystemets ökning av maktackumulationsbegär och splittrande konkurrensvärden. Miroslav Volfs utkast till «en ekumenisk ekklesiologi» väcker därför stor förväntan.

Den kroatisk-nordamerikanske systematikern företar sig två uppgifter, dels att undersöka kardinal J. Ratzingers och metropoliten J. D. Zizioulas kyrkolära — båda mycket inflytelserika arkitekter för sina resp. romersk-katolska och ortodoxa kyrko-«civitates» — och dels att bidra till den ekumeniska nyreflektionen över kyrkan. Den första uppgiften löser förf. elegant genom en detaljerad kritisk granskning av de två representativa utkasten med särskild hänsyn till förhållandet mellan enhet, helhet och mångfald.

Bokens andra del relaterar dem till kyrkosynen hos baptismens förste teolog, John Smyth, och utvecklar sedan en systematiskt driven och analytiskt mycket klar utredning av utvalda ekklesiologiska delfrågor: kyrkans identifikation, dess relation till tro, person och trinitet, kyrkans strukturer. Resonemangen sammanfattas i slutpläderingen för ett fördjupat samtal kring kyrkans «katolicitet», särskilt i relation till skapelse, lokalkyrka och «personens katolicitet».

Själv anger förf. som syfte för sin undersökning att «i dialog med den katolska och ortodoxa ekklesiologin placera det frikyrkliga protestropet «Vi är kyrkan!» [jfr. «Wir sind das Volk!» vid murens fall 1989] i en trinitarisk ram och att upphöja det till ekklesiologiskt program.» Så vill Volf bidra till «en nyupptäckt av kyrkan».

Följdriktigt bildar den klassiska trinitetsläran och den moderna personuppfattningens jag-vi-problematik bokens två centrala teman. Med detta välvalda sys-

tematiska grepp lyckas förf. både att göra rättvisa åt sitt material och att tydliggöra de två kyrkoteologernas brister. I Ratzingers utkast påvisas dess trinitariska inbäddning i ett konventionellt västligt en-substans-tänkande vilket, tillämpat på kyrkan, nödvändiggör dess monistiska struktur vars ordning garanteras genom hierarkins uppifrån-och-ned-rörelse. Kristi gudom skymmer här Guds mänsklighet. Personen uppfattar R. som «ren relation», och genom att «substans» helt får styra «relation» minskar han betydelsen av människans subjektivitet och unicitet. Eukaristin utgör det praktiska bekännelsemomentet i kardinalens kyrkosyn.

Zizioulas utkast grundläggs inte av substans- utan av communio-ontologin som dock inte betonar gemenskapsdelarnas jämlikhet utan föreställningen om Faderns personalitet och dennes relation till Son och Ande. Trinitetsläran utmynnar här — i likhet med R. — i en eukaristisk praxis, men till skillnad från den katolska universalismen leder den — med tanke på panortodoxins våndor inte oväntat — till en starkt lokalkyrko-centrerad modell. Universalkyrkans enhet garanteras i Z.s syn av analogin mellan de tre gudomshypostaserna: såsom Fadern i sin monarki konstituerar de två — till honom relaterade — «personerna», så konstituerar i kyrkan den ene (Kristus och biskopen) den allmänna kyrkan, som för Z. — kvalitativt och inte sällmariskt — består av lokalkyrkorna som var för sig och i sig «är» hela kyrkan.

Genom att bli delaktiga i Kristi trinitariska personvara förvandlas människorna i Z.s kyrka från «individer» till «personer». De troendes relationer måste utvecklas i analogi till Trinitetens inre relationer. Volf invänder med rätta att Z. soteriologiskt nedvärderar de troende «lekmännen» på biskopens (den «gamle» Kristus) bekostnad. Även här blir hierarkin till slut en ordningsstiftande nödvändighet för att kontrollera mångfalden. Z. har vidare svårt att hantera personens partikularitet och undviker genom sin generaliserande ontologi — som föga postmodernt även styr hans sanning- och kunskapssyn — att redogöra för hur människans egentligen förhåller sig till Guds personalitet.

Personligen skulle jag vilja tillägga att Z. — trots sitt intressanta «neopatristska» metodförslag — helt förbigår de kappadociska teologernas — på vilka han i huvudsak bygger sin förhistoria — starka betoning av gudomshypostasernas jämlikhet och gemenskaplighet i vilja och befriande handling. Även om tanken på Faderns «monarki» för första gången skyntar hos Gregorios av Nazianz bör den dock tolkas som ett enkelt temporalt svar på Arius fråga: Fadern var helt enkelt först, ensamt rådande i början, varav hos Gr.Naz. *inte* följer något om värderingen av Sonens och Andens gudomliga väsen och frälsningshistoriska verk. Är Z.